

Mens en Maasland

Een logische geschiedenis
van Oss en omstreken

stadsarchief oss

Dat is...

Oss

Een logische **geschiedenis** van Oss en omstreken

Het verhaal van Oss is logisch. De stad en de regio zijn niet zomaar ontstaan. Al duizenden jaren wonen hier mensen. Ze worden hier geboren, ze leven hier en ze begraven hun doden in het Maasland. Al eeuwenlang gaat het zo. In de prehistorie, in de Romeinse tijd, in de middeleeuwen, in de moderne tijd en in de toekomst. De mens en het Maasland zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Oss is gebouwd op de Maas.

*Het Maasland in beeld.
Fotograaf: Paul van der Werff. Collectie Stadsarchief Oss.*

De Maas, de baas

De Maas was vroeger een onrustige rivier. De vele bochten in haar stroom stuwden de rivier op en zetten het omringende land vaak onder water, soms met verwoestende gevolgen voor mens en dier. Maar de Maas had ook positieve kanten. De afgezette rivierklei maakte de uiterwaarden en de aangrenzende grond tot een vruchtbaar gebied. Boeren deden hier hun voordeel mee. De rivier bood verder een goede verbinding tussen woonplaatsen, binnen en buiten het Maasland. Tot op de dag van vandaag profiteren we van dit vervoer van personen en goederen over het water, onze onstuimige vriend.

*Zeilboot op de Maas, 1945.
Fotograaf: Leo van den Bergh. Collectie Stadsarchief Oss.*

*Het kunstwerk 'Water, onze onstuimige vriend' van de Lithoijense kunstenaar Jan de Vries.
Het staat aan de Lithoijensedijk, vlakbij Teeffelen.*

*De Maas zette het Osse buitengebied geregeld onder water.
Op deze foto uit 1905 zien we kerk en klooster van Haren na een overstroming.
(Collectie Stadsarchief Oss.)*

Hoog en droog, zand en klei

De vruchtbare Maasgronden leverden uitgestrekte weilanden op, uitstekend geschikt om vee op te houden. Alleen is het natuurlijk niet handig om midden in die natte omgeving te wonen. Daarvoor kies je hoger gelegen gebieden uit, zodat je het droog houdt wanneer de Maas weer eens langskomt. Dat kan zijn op een hogere plek, vlak langs de rivier. Zo liggen de dorpen aan de Maas, van Keent tot Kessel, niet toevallig op natuurlijke hoogten. Andere veilige woonplekken, zoals Oss en Berghem, lagen wat dieper in het binnenland, op de hoge zandgronden. De daar aanwezige bossen waren geschikt voor de jacht en het verzamelen van vruchten, terwijl het hout werd gebruikt om woningen te bouwen. Streken zoals het Maasland, waar zand en klei elkaar raken, zijn al vele eeuwen aantrekkelijke plaatsen om te wonen.

*Waterplezier in een van de vennen in het Osse buitengebied, eind jaren vijftig..
Fotograaf: Daan Scholte. Collectie Stadsarchief Oss.*

*Maquette van een ijzertijdnederzetting.
Collectie Museum Jan Cunen.*

*Urn met crematieresten uit de ijzertijd.
Collectie Museum Jan Cunen.*

Op de hoge plekken direct aan de Maas vestigden zich zo'n 5000 jaar geleden de eerste boeren. Ze leefden in eenvoudige boerderijen en bewerkten akkers en weidegronden die nog grotendeels in de ongerepte natuur lagen. Later, zo'n 1700 jaar voor Christus, werden ook de zandgronden onder het huidige Oss bewoond. In de brons- en ijzertijd lagen overal in het Maasland boerderijen, soms alleen, soms in groepjes.

De eerste boeren

*Zicht op het gereconstrueerde Vorstengraf van Oss.
Foto: Stichting Vorstengraf Oss.*

*De vondsten uit het Vorstengraf, inclusief kromgebogen zwaard.
Collectie Rijksmuseum van Oudheden.*

De vroegste Ossenaren begroeven hun doden onder grafheuvels. De meeste zijn allang verdwenen, maar op sommige plekken liggen ze er nog. Bij Paalgraven bijvoorbeeld. Daar zijn drie bijzondere prehistorische graven ontdekt. Een van die drie begraafplekken is het prominente Vorstengraf van Oss, zelfs de grootste grafheuvel van Nederland. Onder deze heuvel lag een bronzen urn met daarin onder meer een opgerold, met goud versierd zwaard. Zulke grote grafmonumenten waren alleen voor mensen die hoog in aanzien stonden. De 'vorsten' geven aan dat Oss al in de prehistorie een belangrijke plaats moet zijn geweest.

Vorstelijke graven

Romeins Maasland

Rond het begin van de jaartelling gingen Oss en omgeving deel uitmaken van het Romeinse Rijk. De eerste kennismaking met de Romeinen verliep waarschijnlijk dramatisch; mogelijk heeft de Romeinse veldheer Julius Caesar bij Kessel twee Germaanse stammen uitgeroeid. Latere contacten verliepen vreedzamer. De Romeinse stad Nijmegen en de omliggende legerkampen zorgden voor een grote vraag naar voedsel uit de wijde omgeving. De boeren in het Maasland konden daarvoor zorgen. Bij Kessel, daar waar Maas en Waal dicht bij elkaar stromen, stond een Romeinse tempel, waarschijnlijk in een kleine stad, genaamd 'Vada'.

Oss was dichtbevolkt in de eerste eeuwen na Christus. In deze periode liggen in het Maasland tientallen nederzettingen. Op de zandgronden onder Oss zijn op korte afstand van elkaar tien kleinere en grotere nederzettingen opgegraven. Hierbij werden tal van Romeinse voorwerpen gevonden, zoals aardewerk, glas, munten, sieraden en werktuigen. Die vondsten laten zien dat er destijds intensief gehandeld werd, hoogstwaarschijnlijk vanuit enkele centrale woonplaatsen. Hier lagen ook de begraafplaatsen waar in de loop der jaren honderden mensen zijn begraven.

*Enkele vondsten uit de Romeinse tijd.
Collectie Stadsarchief Oss.*

*Bij het huidige Kessel heeft ooit een Romeinse tempel gestaan.
Fragmenten hiervan zijn in de jaren zeventig uit de Maas opgebaggerd.
Fotograaf: Gerard van Alphen.*

Donkere eeuwen

Nadat het Romeinse Rijk rond 450 na Christus ineenstortte, nam de bevolking sterk af. Over deze zogenoemde 'donkere eeuwen' is weinig bekend. Slechts op een paar plaatsen langs de Maas en waarschijnlijk ook in Oss, rond de Heuvel, bleven mensen wonen. Pas in de loop van de vroege middeleeuwen nam de bevolking weer langzaam toe. Bij Macharen en Deursen zijn bijvoorbeeld rijke graven ontdekt uit de zevende eeuw. Over de bijbehorende nederzettingen is helaas nog veel onduidelijk.

*Oss en omgeving worden al tientallen jaren archeologisch onderzocht. Op deze foto uit 1999 zien we stadsarcheoloog Richard Jansen (rechts) en een student archeologie van de universiteit Leiden bij een waterput uit de Romeinse tijd.
Fotograaf: Paul Spanjaard.*

Middeleeuws Maasland

Rond het jaar 1000 had het Christendom vrijwel overal zijn intrede gedaan. Praktisch ieder dorp in het Maasland had inmiddels een kerk. Op sommige plaatsen in de regio vinden we nog van die oude kerken terug. Bij Teeffelen, dat destijds aan de Maas lag, bleek ooit een klein kasteel te hebben gestaan, gebouwd op een kunstmatige heuvel. Later verschenen ook op andere plaatsen kastelen. Landbouw en veeteelt waren in die tijd nog steeds de belangrijkste middelen van bestaan. Toen de Maas vanaf circa 1300 langzamerhand werd ingedijkt, ontstond er nog meer bruikbare landbouwgrond. Veel dorpen die we nu kennen, waren toen al bewoond. Ook Oss was toen (nog) een boerendorp.

*Zicht op de Maasdijk, nabij Neerlangel. De toren van de Sint-Jan de Doperkerk van Neerlangel, gebouwd in de elfde eeuw, is de oudst overgebleven romaanse toren van Noord-Brabant.
Fotograaf: Daan Scholte. Collectie Stadsarchief Oss.*

De Heuvel

Het Maasland kende in de late middeleeuwen een lint van dorpen en vestingsteden langs de rivier. Ze zijn ook in de huidige gemeente nog terug te vinden. Maar een centrale handelsplaats in het Maasland was ook wel erg handig. En laat Oss nou toevallig zo'n plek hebben die van nature hoger ligt. We kennen haar allemaal: de Heuvel. De naam van dit deel van het Osse centrum, de plaats waar de stad ooit begon, is niet toevallig zo. Dit was de hoger gelegen plaats waar mensen gingen wonen, hier handelden ze met elkaar, hier ontvingen zij vreemdelingen en nieuwkomers, hier was de bedrijvigheid.

*Markt op de Heuvel in Oss, 1942.
Fotograaf: Leo van den Bergh. Collectie Stadsarchief Oss.*

*De restanten van de Osse stadsgracht rond 1900.
Fotograaf: Piet Blankstein. Collectie Stadsarchief Oss.*

*De hoektoren van het (her)ontdekte kasteel van Oss in mei 1994.
Fotograaf: Hans Pennings.*

KASTEEL OSS
N-O-Hoek
16-5-94

Het dorp Oss werd in de late middeleeuwen langzaam meer en meer versterkt door de hertogen van Brabant; Oss was voor hen zo'n beetje het eerste verdedigingspunt tegen invallen van de Geldersen. De kastelen van Dieden en Oijen, alhoewel gelegen aan de 'Brabantse' kant van de Maas, waren bijvoorbeeld in Gelderse handen. Het dorp Oss groeide door die verdedigings- en handelsfunctie uit tot een regionale kern van belang. In 1399 kreeg Oss van hertogin Johanna ook écht stadsrechten. Het kasteel van Oss, gelegen aan de noordkant van het voormalige dorp, werd niet lang daarna verlaten en hergebruikt om de nieuwe verdedigingswerken van de stad aan te leggen. Oss had voortaan wallen, een gracht en twee stadspoorten: een naar Den Bosch en een naar Grave.

Van dorp naar stad

Hertogelijke strijd

Het Maasland had voortdurend te lijden onder de strijd die de hertogen van Brabant en Gelre in de late middeleeuwen met elkaar voerden. Beide heersers probeerden hun gebieden uit te breiden en Oss en omgeving vielen meerdere keren ten prooi aan plunderingen en brandstichtingen. Maar niet alle plaatsen die nu binnen de gemeente Oss liggen, hoorden destijds ook bij het hertogdom Brabant. Megen en Ravenstein waren eigen heerlijkheden, die ook al eerder dan Oss stadsrechten had-

den ontvangen: Megen in 1357 en Ravenstein in 1380. Megen was een eigen graafschap en in Ravenstein was eerst de hertog van Kleef en later de keurvorst van Palts-Neuburg de baas. Beide waren dus een soort van onafhankelijke ministaatjes, met een grondgebied dat zeker bij Ravenstein veel verder reikte dan de vestingstad; zo vielen onder meer Herpen, Schaijk, Uden en Boekel onder het Land van Ravenstein. Doordat deze zelfstandige landjes zo dicht bij Brabant én Gelre lagen, raakte de strijd tussen beide hertogdommen hen ook wel eens, maar officieel hadden de hertogen van Brabant en Gelre niets te zeggen in het Land van Megen en het Land van Ravenstein.

Beeld van de Marktstraat met in het midden de Sint-Luciakerk, op een ansichtkaart uit 1906. De Luciakerk is de enige kerk in de stijl van de Duitse barok in heel Nederland. Een gevolg van het feit dat Ravenstein eeuwen lang niet tot Brabant behoorde, maar onder gezag van een Duitse heerser stond. Collectie Stadsarchief Oss.

Bezet en vrij

De bevroren stadsgracht van Ravenstein, vermoedelijk in de jaren vijftig. De vestingwerken van Ravenstein – gracht, wallen, poorten én kasteel - waren ooit veel imposanter dan ze nu zijn. Ravenstein was een van de schakels in de verdediging die Holland had aangelegd net ten zuiden van de grote rivieren. Dit stelsel van vestingsteden en gebieden die onder water gezet konden worden, kennen we nu als de Zuiderwaterlinie.

Fotograaf: Daan Scholte. Collectie Stadsarchief Oss.

Zicht op de Sint-Annakapel, aan het begin van de vorige eeuw. De Sint-Annakapel van Koolwijk werd in de tijd van Staats-Brabant veel bezocht door katholieken uit het Maasland, omdat deze dicht tegen de grens van het vrije Land van Ravenstein met het 'bezette' Brabant was gebouwd.

Collectie Stadsarchief Oss.

Ook in de zestiende en zeventiende eeuw was het leed in het Maasland groot, doordat de Hollandse en Spaanse troepen hun strijd uitvochten op Brabantse bodem. Pas na de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) brak een periode van relatieve rust en vrede aan. Alleen was het katholieke geloof in grote delen van het Maasland verboden. Brabant had geen hertog meer, maar werd voortaan rechtstreeks bestuurd door de Staten-Generaal in Den Haag. En die bepaalden dat alleen het protestantse geloof in hun 'Staats-Brabant' beleden mocht worden. De katholieke Maaslanders waren voortaan aangewezen op stiekeme kerken, vaak verstopt in grote boerenschuren. Of ze gingen naar de landen van Megen of Ravenstein; daar

was in de zeventiende en achttiende eeuw nog wel geloofsvrijheid voor de katholieken. Dat is ook te zien aan de kloosters die nu nog in deze plaatsen staan.

De positie van Brabant was sowieso ondergeschikt aan Holland en de andere Nederlandse gebieden boven de grote rivieren. Om zich beter te wapenen tegen buitenlandse invallen, legden de Staten-Generaal een stelsel van vestingsteden, forten en gebieden die onder water gezet konden worden aan, net ten zuiden van de grote rivieren: de Zuiderwaterlinie. "Brabant en de Brabanders mogen onder de voet worden gelopen, als Holland maar veilig blijft!", zo was de gedachte.

De boterwaag op de Heuvel in 1892, het symbool van de groei van Oss. Het waagegebouw was tevens raadhuis en had een kleine politiecel. Fotograaf: Willem Ivens. Collectie Stadsarchief Oss.

Bedrijvigheid in de margarinefabrieken van Jurgens, 1918. Collectie Stadsarchief Oss.

Solo Margarine, een van de bekende merken van Jurgens. Collectie Stadsarchief Oss.

De relatieve rust na de Tachtigjarige Oorlog kwam de landbouw en handel ten goede. De Osse Heuvel was en bleef het centrale plein van het Maasland, met zijn uitgestrekte vruchtbare weidegrond. De koeien die in die weilanden stonden, gaven nog steeds veel melk. Daaruit werd veel boter gemaakt. En die boter trok de handel naar Oss. In de regio werd bij gebrek aan echt geld soms zelfs betaald met het 'smeerbare goud'. Toen Oss in de achttiende eeuw een officiële boterwaag mocht opzetten, werd de rol van handelscentrum verder bevestigd. De Osse boter werd door slimme handelaren zelfs internationaal vermarkt. Met het uitbreken van de industriële revolutie groeide de bevolking in de grote steden exponentieel, vooral in Engeland. Overal ging Osse boter de kelen in. Tot het punt dat aan de vraag naar natuurboter niet meer te voldoen was. Net op dat moment kwam de uitvinding van de zogenaamde 'kunstboter', die we nu kennen als 'margarine'.

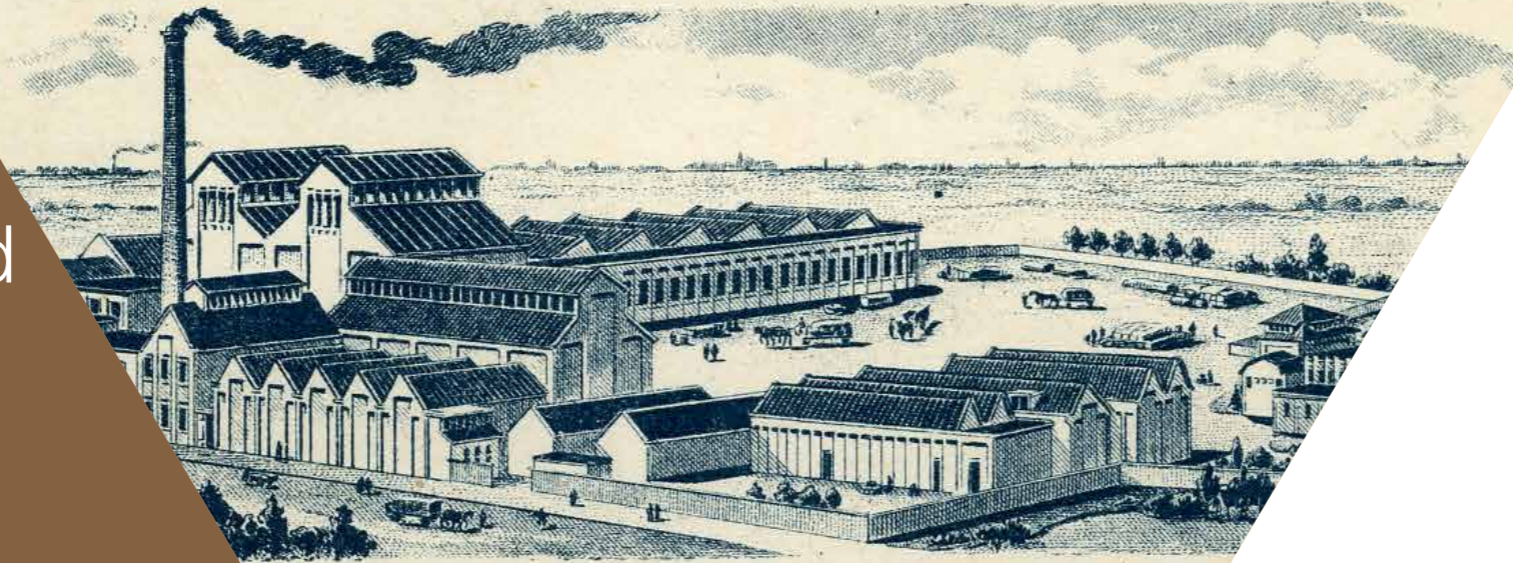
Gekarnd goud

ADRES
TAGNE

OPGERICHT
1856

TELEFOON N° 5

MEBR. VAN DEN BERGH

XTIELFABRIEK

OSS
(HOLLAND)

Van boerengat
tot industriestad

De Osse boterhandelaren zagen hun kans schoon. Concurrenten Jurgens en Van den Bergh groeiden uit tot ondernemingen van wereldformaat. Al was de strijd tussen beiden scherp, de bedrijvigheid kwam Oss sterk ten goede. Ook andere fabrikanten zagen in Oss, met zijn groeiende bevolking én zijn nieuwe station, aan het eind van de negentiende eeuw veel kansen. De vleesverwerkende fabrieken van Hartog en Zwanenberg kwamen op. Uit die laatste ontstond in 1923 Organon. Al die fabriekswaar leverde een vruchtbare voedingsbodem voor weer andere producten en diensten – blik, papier, hout, transport – die nodig waren voor de verpakking en verspreiding van de Osse goederen. Oss veranderde van een slaperig boterdorp in een echte industriestad, midden in het Maasland.

*Een ander lid uit de familie Van den Bergh was al halverwege de jaren vijftig van de negentiende eeuw begonnen in de textielindustrie. Dit bedrijf zou uitgroeien tot het landelijk bekende Bergoss.
Collectie Stadsarchief Oss.*

*Concurrenten Jurgens en Van den Bergh hadden de handen eenmalig ineengeslagen om Oss aan te sluiten op het spoorwegennet. Beide bedrijven namen voldoende aandelen in de aanleg van de spoorlijn, waardoor zij het geplande tracé konden beïnvloeden en dus ook Oss een halte zou worden op de aan te leggen lijn. Het station werd geopend in 1881.
Collectie Stadsarchief Oss.*

Donker Oss

*Nadat Jurgens vertrok uit de fabrieken die pal naast de Grote Kerk stonden, vestigde Philips zich op dat terrein. De karakteristieke fabriekswand heeft tot in de jaren tachtig het Osse straatbeeld gedomineerd.
Fotograaf: Paul van der Werff. Collectie Stadsarchief Oss.*

Maar Oss en omgeving werden ook extreem afhankelijk van die industrie en daardoor kwetsbaar. Toen de fabrieken van Van den Bergh in 1891 naar Rotterdam vertrokken - ze hadden behoefte aan een grote haven - brak voor de stad en de regio een periode van werkloosheid en armoede aan. Hetzelfde gebeurde enkele decennia later, toen in de crisistijd van de jaren dertig ook Jurgens vertrok. Brandstichtingen, inbraken, moorden; 'Oss' kwam gelijk te staan aan criminaliteit. De Bende van Oss is in heel Nederland bekend. Deze periodes hebben de naam van de stad geen goed gedaan. Philips vulde het gat weliswaar in door het fabrieksterrein van Jurgens over te nemen, maar 'Donker Oss' was geboren.

*Geallieerde vliegtuigen tijdens de bevrijding in september 1944 boven villa Constance.
(Fotograaf: Leo van den Bergh. Collectie Stadsarchief Oss.)*

*De gezusters Ploegmakers uit Oss onderhouden zich op 21 september 1944 nabij Velp met een militair (waarschijnlijk van de Wessex Division) tijdens een oponthoud van de opmars van de geallieerden naar Nijmegen en Arnhem.
(Fotograaf: Leo van den Bergh)*

Voor de Tweede Wereldoorlog lag er bij Keent al een klein vliegveld. Op de tiende dag van operatie Market Garden werd het in gebruik genomen door de Britse luchtmacht. Een monument ter plekke eert deze geschiedenis en de rol die vliegveld Keent speelde in de bevrijding.

De jaren 40 begonnen als een donkere periode in de Nederlandse geschiedenis: de bezetting van ons land door het Duitsland van Adolf Hitler. De Osse voedselabrieken waren voor de Duitse oorlogsmachine interessant, maar veel inwoners van deze regio hebben van de oorlogsjaren weinig gemerkt. Een specifiek deel van de Osse gemeenschap werd echter wel degelijk hard getroffen: de joden. Van de honderden joodse inwoners van de stad overleefden slechts zo'n tachtig personen de oorlog.

Het verzet tegen de bezetter was hier in de regio ook

actief. Op het vlak van hulp bij onderduiken en het smokkelen van voedselbonnen, maar ook met een gewaagde aanval op de toenmalige burgemeester van Oss, Hermanus Apeldoorn. Deze fanatieke NSB'er was de opvolger van Louis de Bourbon, die in maart 1943 ontslag had genomen en was ondergedoken. De Bourbon had banden met het verzet en was bij verstek ter dood veroordeeld. Zijn collaborerende opvolger werd uiteindelijk op 10 augustus 1944 door het verzet doodgeschoten in Ravenstein. De geallieerden waren toen al geland in Frankrijk.

De bevrijding van Oss vond plaats in het kielzog van operatie Market Garden, het geallieerde plan om met luchtlandingstroepen de bruggen over de grote rivieren te veroveren en zo een directe toegang tot Duitsland te creëren. De vliegroute liep praktisch over Oss en de hele stad zag op 17 september 1944 de honderden Amerikaanse en Britse vliegtuigen overkomen. De bevrijding zou kort daarna volgen.

De oorlogsjaren

De Maas getemd?

In het gebied waardoor bij hoog water ook de Beerse Maas stroomde, was al in de dertiende eeuw een kunstmatig riviertje aangelegd. De opdrachtgever was hertog Jan II van Brabant. We noemen dit stroompje nu nog de Hertogswetering. Het Ossermeer is een onderdeel van deze waterloop. Fotograaf: Paul van der Werff. Collectie Stadsarchief Oss.

Een luchtfoto van de Maasverbetering, 1936. De bochtige rivier wordt 'rechtgetrokken'.

De stuw bij Lith, onderdeel van de Maaswerken, in 1959. (Fotograaf: Mathieu Ceulemans. Collectie Stadsarchief Oss.)

Als onderdeel van de werkverschaffing, bedoeld om de vele werklozen die er in de crisis van de jaren dertig waren toch aan het werk te zetten, werd aan de 'Maasverbetering' begonnen. Dit was een ambitieus plan van ingenieur Wim Lely, zoon van de bekende waterbouwkundige Cornelis Lely. Het hield in dat de vele bochten uit de Maas werden gesneden, dat de Maas werd gekanaliseerd, dat de karakteristieke bakenbomen werden geplant die bij hoog water de vaarroute markeerden én dat de zogenoemde 'overlaat' bij Beers werd gesloten. Deze verlaging in de rivierdijk was een restant uit voorgaande eeuwen, bedoeld om de waterdruk uit de rivier weg te nemen en de gebieden stroomafwaarts te beschermen wanneer het water in de Maas erg hoog stond. Het grote nadeel van deze Beerse Overlaat was echter dat het overschot aan rivierwater altijd het Maasland instroomde en dit onder water zette. De bewoners van het Maasland hadden weliswaar dwarsdijken aangelegd om de 'Beerse Maas' nog enigszins in te dammen, maar bij echt grote waterproblemen hielden alleen de van nature hoger gelegen plaatsen hun voeten droog. Met de sluiting van de Beerse Maas in 1942 kwam er een einde aan deze wateroverlast.

Zicht op het protestantse kerkje en de pastorie aan het Walplein in Oss, 1892. Beide gebouwen hebben in de jaren zestig plaatsgemaakt voor het pand van de V&D. Fotograaf: Willem Ivens. Collectie Stadsarchief Oss.

Het oude postkantoor aan de Molenstraat. Collectie Stadsarchief Oss.

Foto van de afbraak van het Osse Hooghuis, de verbouwde voormalige Graafse Poort, in 1925. Fotograaf: Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Na de Tweede Wereldoorlog bleef het imago van Oss problematisch. Hier was toch niets om trots op te zijn? Het hielp voor het aanzien van de stad natuurlijk niet dat een markant gebouw zoals het stadhuis met boterwaag op de Heuvel in 1921 was gesloopt. Oss had überhaupt al weinig middeleeuwse panden door de grote stadsbrand van 1751, maar ook de overige kenmerken van de oude stad waren voor de oorlog een voor een opgedoekt: de Bossche Poort, de Graafsche Poort en de stadsgracht waren allemaal verdwenen. Dat er in Oss in de jaren van wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog bijzondere gebouwen van de Bossche School werden gebouwd, viel niet echt op; de nieuwe sloopwoede van de jaren zestig trok veel meer aandacht. In dat decennium sneuvelden onder meer het protestantse kerkje en de pastorie op het Walplein en het oude postkantoor aan de Molenstraat. Dat Oss in de jaren tachtig een heuse atoomschuilkelder uit de Koude Oorlog kreeg, weten ook weinig inwoners van de stad. Dat markante gebouw ligt nu vermomd als parkeergarage aan het Osse Jurgensplein.

Geschiedenis en groeistruipen

Vestingparels

Aan de huidige monumenten van Oss lees je dan ook niet af dat je te maken hebt met een eeuwenoude stad. Enkele fabrikantenvilla's en kantoorpanden uit de negentiende eeuw resteren, maar verder ligt de geschiedenis er bepaald niet op straat. Daarvoor moet je toch echt naar een plaats als Megen of Ravenstein. Deze vestingsteden zijn pareltjes in de tegenwoordige gemeente. Ze hebben een geheel eigen geschiedenis als onafhankelijke landjes, die pas rond 1800 bij de rest van Brabant werden gevoegd, en zijn nauwelijks aangetast door de industriële groei die de stad Oss wel heeft gehad.

Boterfabrikant Arnold van den Bergh liet in 1888 een luxe villa bouwen aan de Molenstraat. Nu is hier Museum Jan Cunen gevestigd. (Collectie Stadsarchief Oss)

*Megen in bloei, 1953.
Fotograaf: Leo van den Bergh. Collectie Stadsarchief Oss.*

Oss, stad én gemeente

*Oss, fabrieksstad. Een ansichtkaart uit 1961.
Collectie Stadsarchief Oss.*

*De SP tijdens een demonstratie in de Osse
binnenstad, 1981. Fotograaf: Paul van der Werff.
Collectie Stadsarchief Oss.*

Het is juist de industriële groei die Oss zijn karakter heeft gegeven. Merknamen als Zwanenberg, Unilever en Unox of een uitvinding zoals de anticonceptiepil; zonder al die Osse bedrijvigheid en innovatie zouden ze nooit zijn ontstaan. Oss werd zo een plaats waar de mouwen worden opgestroopt, hard wordt gewerkt, de waarheid wordt gesproken en schijnheiligheid niet wordt geduld. Een plek waar een partij als de SP zijn oorsprong vond. De historie van Oss ligt niet op straat, ze is misschien wat dieper verstopt dan in andere plaatsen, maar ze is wel degelijk van belang. Ze is logisch. Ze staat ook niet op zichzelf; Oss is geen eiland in een grote oceaan, maar de centrale plek in een bijzondere regio. Druk bewoond in de prehistorie en Romeinse tijd. Ooit de oude hoofdstad van het middeleeuwse Maasland, één van de Kwartieren van de Meijerij binnen het hertogdom Brabant. Nu de hoofdplaats van een gemeente die alle kenmerken in zich heeft van een miniprovincie. En niet een die toevallig bij elkaar is geraapt.

*Het vruchtbare Maasland, 1960.
Fotograaf: Leo van den Bergh. Collectie Stadsarchief Oss.*

*Licht op de stad, 1969.
Fotograaf: Leo van den Bergh. Collectie Stadsarchief Oss.*

De emoties rond soms gedwongen herindelingen in de jaren negentig, nemen niet weg dat we in het Maasland van nature op elkaar zijn aangewezen én elkaar versterken, ongeacht in welke plaats we wonen. Dat was zo in de prehistorie, toen we leefden van de vruchtbare, natte kleigronden en woonden op de hoge en droge plekken.

Ook toen deze regio in het frontgebied lag van de middeleeuwse strijd tussen de Brabantse en Gelderse hertogen en de bevolking kon schuilen in de versterkte steden en kastelen in het Maasland. Het was zo in de zeventiende eeuw, in onder meer Oss, Berghem en Geffen, toen daar het katholicisme was verboden en gelovigen hun toevlucht zochten tot het vrije Land van Ravenstein. Dat was zo in 1944, toen de bevrijding kwam en de geallieerde vliegtuigen massaal over het Maasland vlogen. En het is zo in het Oss van nu. Die gemeente Oss is meer dan de stad alleen. Oss is een regio vol kansen, met een prachtige rivier als levensader. Een miniprovincie aan de Maas, een 'stadte-land' vol mogelijkheden. Een openluchtmuseum met tastbare herinneringen aan een rijk en roerig verleden. Een plek waar je als inwoner wel degelijk veel hebt om trots op te zijn. Want Oss... is nu eenmaal logisch!

Logisch toch?

Nawoord

Ons erfgoed: om zuinig en trots op te zijn

Oss is een grote erfgoedgemeente. Talrijk zijn de illustraties van vroege bewoning en een bewogen geschiedenis. In de stad, de stadjes en dorpen, het grote buitengebied en in het landschap. In totaal 244 rijksmonumenten en 328 gemeentelijke monumenten, waaronder ruim 60 religieuze gebouwen. En archeologisch is Oss een vermaarde schatkamer. Mede dankzij onderzoek dat al sinds 1974 loopt en qua oppervlak het grootste archeologische onderzoeksgebied van Noordwest-Europa bestrijkt. En nog steeds scherpen ontdekkingen het beeld van ons verre verleden aan.

Oss is als het ware een cultuurhistorisch openluchtmuseum. Toch is dat maar in beperkte kring bekend. Dat geldt zelfs voor veel inwoners. En als zij het al weten, wordt dat veelal niet met verve uitgedragen. Voor wie de volksaard kent, is dat niet zo vreemd. Wij juichen niet zo snel.

Het wordt tijd dat dit verandert. Want het doet geen recht aan het belang van ons erfgoed. Het besef van onze roots draagt bij aan onze gezamenlijke identiteit. Erfgoed met zijn verhalen verbindt ons. Het verrijkt onze leefomgeving en biedt kansen voor de vrijetijdseconomie. Daarom hebben wij als gemeente de ambitie om onze inwoners en toeristen breder te fascineren voor “het verhaal van Oss”. Daarvoor is nodig dat wij de vele pareltjes van ons erfgoed aaneenrijgen tot een samenhangend geheel. Tot een verhaal dat beleefbaar is in onze directe omgeving. Waar inwoners trots op zijn. Wat zij graag vertellen aan anderen. Waarvan zij ambassadeurs naar buiten zijn. En wat

zij door willen geven aan hun kinderen. Als onze gemeenschap breed de waarde van ons erfgoed onderkent en uitdraagt, is dat de beste waarborg voor het behoud daarvan. Die steun is nodig. Zeker nu we zien dat het behoud van ons erfgoed in toenemende mate onder druk komt.

Het verhaal van Oss en dat van de 45 km lange meanderende, bedijkte Maas zijn nauw verweven. De oorsprong en ontwikkeling van Oss zijn bepaald door de ligging aan de Maas. Oss is als het ware op de Maas gebouwd. De onderlinge relatie is treffend verbeeld in het kunstwerk op de dijk bij Teeffelen: “Water, onze onstuimige vriend.” Het geeft de innige relatie weer die door de eeuwen heen bestaat. Maar tegelijkertijd markeert het de natuurlijke driften van onze regenrivier die periodiek opspelen. In de loop der jaren hebben wij die steeds weer en steeds beter weten te beteugelen. Met de klimaatvoorspellingen echter is waterveiligheid opnieuw een actueel thema. Dat vraagt om beschermingsmaatregelen. Daarbij brengen wij nadrukkelijk onze visie op het gebied in. Met ons cultuurhistorisch erfgoed als een belangrijke verworvenheid om zuinig op te zijn.

Wij hopen dat u dit verhaal van mens en Maasland met genoeg hebt gelezen. En we nodigen u graag uit om het vele moois dat onze gemeente aan erfgoed te bieden heeft, te komen bezichtigen.

Mr. J. van der Schoot
Wethouder Erfgoed c.a.

Dit boekje is gemaakt voor de
erfgoedinspiratieavond op 22 maart 2017

Tekst:

Jurgen Pigmans, Stadsarchief Oss

Redactie/Mede-auteurs:

Richard Jansen, gemeente Oss

Paul Spanjaard, gemeente Oss

Jan-Willem van Zoelen, gemeente Oss

Martine Eerelman, Stadsarchief Oss

Beeldmateriaal:

Collectie Stadsarchief Oss, tenzij anders aangegeven

Vormgeving en print:

Vormgeving en Publicatie, gemeente Oss

stadsarchief oss

Raadhuislaan 10, 5341 GM Oss

Stichting NOBB/Stadsarchief Oss,
Postbus 815, 5340 AV Oss

telefoon: 0412-842010

website: www.stadsarchiefoss.nl

e-mail: informatie@stadsarchiefoss.nl

Openingstijden Stadsarchief:

dinsdag tot en met donderdag

11.00 - 17.00 uur

Kijk voor de openingstijden van de
bibliotheek op: www.bibliotheekoss.nl

Colofon

Dat is... Oss

Mens en Maasland

Een logische geschiedenis
van Oss en omstreken

stadsarchief oss

Dat is... Oss

